

Miskolci Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Fekete Sándor

MÉRLEGELNI, ELEMENZNI, ÍTÉLKEZNI
Egyén és történelem Sánta Ferenc újraolvasott regényeiben és
drámájában

PHD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezető: Dr. habil. Fazekas Csaba
intézetigazgató egyetemi docens

A Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Kecskeméti Gábor
intézetigazgató egyetemi tanár

Miskolc, 2016

I. A kitűzött kutatási feladat rövid összefoglalása

Disszertációm elkészítésének szomorú aktualitását adja, hogy 2008. június 6-án elhunyt Sánta Ferenc. Az 1945 utáni magyar prózairodalom egyik legjelentősebb és legérdekesebb képviselője távozott közülünk. Bár kiadott műveinek száma viszonylag csekély, ismertségük és népszerűségük annál nagyobb. Pályakezdő írásaitól fogva mindig ugyanazok az örök, „nagy” témák foglalkoztatták: az ember erkölcsi felelőssége, az egyén és a hatalom, az egyén és a társadalom viszonya, és a társadalom maga. Hogyan kell(ene) és hogyan lehet(ne) élni? Ezek a tárgykörök alkotják a magvát számos novellájának, a drámájának (*Éjszaka*) és három történelmi-bölcseleti regényének: *Az ötödik pecsétnek*, a *Húsz órának*, és *Az árulónak*.

Sánta Ferenc három regényében az emberi személyiséget szembesíti a történelem kíméletlen kihívásaival, s lényegében ugyanarra a kérdésre, pontosabban kérdéssorozatra keresi a választ: mit tehet az ember a történelemben mindig újra fellépő „rossz” ellen; miként őrizheti meg morális integritását; képes-e az emberi értékek megvalósításának szolgálatába állítani a történelemben végbemenő küzdelmes folyamatokat? A három regényben érvényre jutó gondolati szerkezet két, egymással szemben ható erőre épül: az egyik a humanista hagyományokat képviselő pozitív értékvilág, amely többek között a szabadság, a boldogság és a közösségi szolidaritás értékeit foglalja magába; a másik a politikai szférában jelen lévő negatív értékek csoportja: az erőszak, a fanatizmus, a szolgaság. Sánta minden korban változatlanul érvényesnek tekinti az emberi értékeket, és aszerint alkotja meg hőseit, s azok magatartását, hogy milyen mértékben voltak képesek elsajátítani, illetve megőrizni ezeket a normákat.

Értekezésemben Sánta Ferenc prózájának és drámájának újraértelmezését végeztem el három regényének és egyetlen drámájának

részletes feldolgozása segítségével. A novellák bevonása a vizsgálatba szétfeszítette volna a disszertáció kereteit, ezért erre nem vállalkoztam. A témaválasztásomat mindenekelőtt az magyarázza, hogy Sánta műveire az elmúlt években, sőt évtizedekben – véleményem szerint – kevés figyelmet szánt az irodalmi közvélemény, hiszen néhány rövidebb újraolvasó elemzést leszámítva nem született vaskosabb összefoglaló munka e próza- és drámaművészet vizsgálatáról. Céloom elsősorban az volt, hogy megmutassam, Sánta Ferenc alkotásai ma sem veszítették el aktualitásukat, s lehetőséget biztosítanak egy újraolvasási-újraértelmezési megközelítésmód alkalmazására. E vizsgálat során csak a legszükségesebb esetekben tekintek ki a Sánta-korabeli magyar irodalomra, s a jelenkor felől kísérlem meg a(z irodalom)történeti elhelyezést, értékelést.

Célkitűzéseimnek megfelelően a disszertáció hat nagyobb részre tagolódik. Az öt elemző fejezetet két olyan rövidebb, összefüggő szakasz előzi meg, amelyekben a személyes motivációm bemutatásán túl, röviden kiemelem a sántai életmű befogadástörténetének problematikus elemeit, valamint az író világgépének legfontosabb tételeit összegzem. Ezt követi a három regény és a dráma újraolvasási kísérlete, amelyekben a megegyező alapkiindulás mellett minden esetben igyekeztem más-más aspektusból megvilágítani az egyes szövegek értelmét. Mind a négy mű kapcsán arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy a sántai próza és dráma összetettebb jelentéseket foglal magába annál, hogy a valóság tökéletes reprezentációját lássuk benne. Az értekezés lezárásának elsődleges célja az összegző gondolatok és az írói világgép kifejtésén túl a „Sánta-mítosz” és az elkészült, de kiadásra nem került művek bemutatása, rekonstruálása (már amennyire ez utóbbi lehetséges).

II. Vizsgálatok, anyaggyűjtés, források, módszerek

Az általam tudatosan választott újraolvasási-újraértelmezési módszer számomra nem ér véget a művek szövegeinél. Értekezésemben megpróbálok olvasni – sőt: újraolvasni – a „sorok között”; mind a művek, mind pedig az azokról született kritikák tekintetében elvonatkoztatni a Kádár-korszaktól. Véleményem szerint elengedhetetlenül szükség van az újraolvasás kísérletére, hiszen a jelen nézőpontjából csak így értelmezhetők a zömmel a '60-as években létrejött írások. Saját definícióm szerint az újraolvasás ugyanis abban tér el az olvasástól, hogy figyelembe veszi a jelen viszonyait, s értelmezési horizontját, de ezzel együtt vállalja a „belehelyezkedés” aktusát is, lehetőséget teremtve a két különböző idősík „összeolvadására”.

Ráadásul a befogadás és a befogadás-történet egyrészt semmiképpen sem választhatók el egymástól, másrészt pedig – s ez Sánta esetében kiemelkedő jelentőségű – valamennyi esetben meghatározottak a történelmi/eszmetörténelmi viszonyok által. Ezért tartom fontosnak a regények elemzése előtt az adott korszakra vonatkozó, regényekből származó, kiragadott történelmi utalások értelmezését, háttérük bemutatását.

Politikai filozófiai aspektusból szerves egységként kezelhető a három Sánta-regény, amelyek mérlegelni, elemezni és ítélni tanítanak: a forradalom, a reform, a társadalmi cselekvés, vagy a passzív rezisztencia választása az előnyösebb? Léteznek-e olyan eszmények, személyiségek, amelyek és akik történelmi pillanattól függetlenül követendőek? Lehet-e a népért, de a nép kizárásával társadalompolitikai döntéseket hozni, reformokat bevezetni?¹ Kérdések, amelyekre egyéni válaszokat adhatunk a

¹ Vasy Géza ezt a következőkkel egészítette ki: Sánta számára a forradalmi hatalom működése az egyik kulcskérdés. Szabad-e a jó ügyet erőszakkal képviselni?

műveket végigolvasva, képet alkothatunk a Kádár-korszakról, s – véleményem szerint – napjainkról is. Hiszen éppen az időtlenség az, amely kiemeli Sántát a kortársak közül, s ma is élővé, aktuálissá, „áthallhatóvá” teszi regényeit.

A művek feldolgozásához a jelentősen eltérő kiindulópontok miatt négy különböző módszert választottam. Az *ötödik pecsét* esetében a cselekményelemzést követően előzetesen kiválasztott, konkrét témaköröket mutatok be, s az eddigi elemzésekben² konszenzusként szereplő parabola-jelleget próbálom felülvizsgálni.³ A *Hús órában* a társadalmi törésvonalakra fókuszálok, amely álláspontom szerint a mű bemutatásának leghatásosabb eszköze. Az *áruló* az időtlennek ábrázolt viselkedéstípusokon keresztül állít fel általános történelemfilozófiai modellt, így elemzésemben erre koncentrálok. Az *Éjszaka* című dráma esetében négy különböző szöveget hasonlítok össze az 1968-as színházi adaptáció kapcsán: Sánta eredeti szövegkönyvén kívül a rendezői- és a sűgő-példányt, valamint a később kiadott – az író által véglegesített – kötetet.

Valamennyi regény esetében – az elemzések előtt – konkrét idézeteken keresztül kiemelek az adott korra vonatkozó történelmi háttér-információkat, megvizsgálva azokat a hangsúlyos témaköröket, amelyek a művekben domináns szerepet kapnak. Az *ötödik pecsét* esetében a nyilasok uralmát, a *Hús óránál* a mezőgazdaság II. világháborút követő átalakulását és az 1956-os forradalmat, Az *áruló* kapcsán pedig a huszitizmus egyetemesnek szánt üzeneteit és alakváltozatait mutatom be részletesebben.

² Vö. például BÉLÁDI Miklós, *Sánta Ferenc: Az ötödik pecsét*, Kritika, 1963/4, 57–60; TÖRÖK Endre, *Egy megdöbbentő könyvről. Sánta Ferenc: Az ötödik pecsét*, Kortárs, 1964/1, 141–143; FENYŐ István, *Sánta Ferenc két regénye* = F. I., *Két évtized*, Bp., Magvető, 1968, 511–524; NÁCSA Klára, *Kísérlet és műalkotás. Az ötödik pecsétről és más gondolati regényekről*, Kritika, 1969/12, 7–15.

³ Lásd a *Példázat a példázat ellen* c. alfejezetet.

Az *ötödik pecsét* feldolgozásakor a cselekmény és a választási lehetőségek ismertetése után külön kitérek a regényben kibontakozó erkölcsi döntéshelyzetekre, majd a regény címét és mottóját is elemzem. A regényben szereplő parabola egyéni értelmezését is bemutatom (a regényben elhangzó példázat és gyakorlati „alkalmazásának” ambivalenciája véleményem szerint éppen a parabolikus gondolkodásmód elleni írói állásfoglalásként értékelhető), majd az író által megjelenített, konkrét viselkedésmoделlekre térek ki. Az *ötödik pecsét* elemzésének zárásaként a fanatizmus kritikájának példáit, valamint a szabadság és az erőszak problematikájának kérdéseit gyűjtöm össze.

A *Húsz óra* kapcsán elsőként a társadalmi törésvonalak bemutatására törekszem. A város-vidék vonal mentén, az eltérő életformákból eredő konfliktushelyzetek kézzelfogható példáit követően felvázolom a hierarchizált gazdatársadalom belső ellentéteit, valamint a múlt és a jelen képviselőinek szembenállását. Külön alfejezetet szentelek a *Húsz óra* műfaji besorolási problémáinak, s ezzel elsősorban a szociográfia műfaja szempontjából közelítek a műhöz, s egy 1960-as években kibontakozó vitára tekintek vissza. A regény elemzésének zárásaként egy olyan lehetséges értelmezést nyújtok, amellyel a *Húsz óra* a Kádár-korszak egyfajta sajátos allegóriájaként is felfogható.

Az *áruló* feldolgozásának szempontjából kulcskérdésnek tartom az alapvető emberi konfliktusok megjelenését a történelmi-politikai mezőben. A vakhit és a közöny értékelésén túl rendkívül fontos a négy konkrét szereplő bemutatása, jellemzése, a velük kapcsolatos, jól körülírható írói szándék értelmezése. Melyik viselkedésmoделlt kövessük, melyik mellett dönt a regénybeli író és miért? A fentiekén túl legalább ennyire érdekes a huszita háborúba „bújtatott” általános történelemszemlélet Kádár-korszakra történő adaptálása. A passzív rezisztenciát vagy a cselekvés

kényszerítő erejét válasszuk? Reform vagy forradalom? Általános történelemfilozófiai kérdések, amelyek választ követelnek. De egyáltalán vannak-e „történelem feletti”, „általános” feleletek?

A következő nagyobb szakasz az *Éjszaka* című drámával foglalkozik. A dráma értelmezése, *Az áruló* című regénnyel való kapcsolatának bemutatása a céлом, majd a színpadi adaptáció egyértelmű bukásának okait keresem. Egy hosszabb alfejezetet szánok a jelentősen eltérő szöveg-változatok összehasonlító elemzésének, amelyet a szövegek genetikus (vagy szinoptikus) feldolgozásával érek el. A kritikai kiadások hagyományos elvi módszerével szemben a genetikus kritika a szöveg-változatok egyenrangúságát vallja, így a négy különböző szövegből egy lesz, ám tipográfiai módszerekkel mégis vizsgálhatók az eltérések.

Az elemzéseket lezáró fejezet (*A Sánta-mítosz és a valóság*) legfontosabb motiváló tényezője a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára, s az ott megtalálható, Sánta Ferenchez kapcsolható hanganyagok. Ezek végighallgatása sok új információt adott elsősorban a '70-es évek már befutott írójáról, s kirajzolódott a ki-nem-adott, de valószínűsíthetően elkészített művek kontúrja is.⁴ A fentiekben ismertetett témakörök mellett olyan közös pontokat keresek, amelyek a sántai életmű esszenciáját jelenthetik. Egy olyan lezáratlan életműét, amelyet talán éppen ez a lezáratlanság tett évtizedeken keresztül élővé, s örökérvényűen halhatatlanná.

⁴ Ennek kapcsán rendkívül sokat köszönhetek Vasy Gézának is, aki személyes találkozáson osztotta meg velem visszaemlékezéseit, s több, máig nem publikált élményét Sántáról. (2010. február 2.)

III. Az eredmények rövid összefoglalása

Sánta 1954-ben jelentkezett első írásával, aztán publikált kétkötetnyi elbeszélést, három regényt, egyiknek a drámaaváltozatát, néhány publicisztikai írást, adott interjúkat, de mindezt a hatvanas évek végéig terjedően. Teltek-múltak az évek, de a válogatott novelláskötet (*Isten a szekéren*) kiadása, 1970 után nem jelent meg új műve az írónak, pedig nyilatkozatai szerint több regényen is dolgozott. Néhány műrészlet napvilágot látott a *Népszava* kulturális mellékletében a hetvenes évek első felében,⁵ aztán ez is abbamaradt. Egyfelvonásos drámát írt, s Vasy Géza szerint⁶ három regény is formálódott.⁷ Nagy valószínűséggel ezek közül kettőből közölt legalább egy-egy részletet az újság. Az egyik – s erre néhány nyilatkozat is utalt⁸ – a korabeli értelmiség világát tervezte bemutatni, de a két rövid részlet alapján nehéz ítéletet alkotni.^{9,10}

⁵ Az általam megtalált 12 írás időrendi sorrendben: SÁNTA Ferenc, *A dal*, *Népszava*, 1970. aug. 15., 7 (1. sz. melléklet); Uő., *Otthon*, *Népszava*, 1970. dec. 12., 6 (2. sz. melléklet); Uő., *Földre, égbe*, *Népszava*, 1971. aug. 28., 8–9 (3. sz. melléklet); Uő., *Szokrátesz halála*, *Népszava*, 1972. aug. 5., 6–7 (4. sz. melléklet); Uő., *Nyugalom*, *Népszava*, 1972. dec. 24., 20–21 (5. sz. melléklet); Uő., *A gyermek*, *Népszava*, 1973. márc. 10., 7 (6. sz. melléklet); Uő., *Petőfi Petrich Somáéknál*, *Népszava*, 1973. júl. 14., 6 (7. sz. melléklet); Uő., *Petőfi Petrich Somáéknál*, *Népszava*, 1973. okt. 6., 7 (8. sz. melléklet); Uő., *Otthon*, *Népszava*, 1975. okt. 25., 6–7 (9. sz. melléklet); Uő., *Szerelem*, *Népszava*, 1975. dec. 25., 14–15 (10. sz. melléklet); Uő., *„A szülőknél”*, *Népszava*, 1976. ápr. 17., 6–7 (11. sz. melléklet); Uő., *Otthoni ízek*, *Népszava*, 1976. dec. 24., 10–11 (12. sz. melléklet).

A felsorolt műrészletek közül Vasy Géza a következő hetet említi: *Otthon* (1970); *Földre, égbe*; *Szokrátesz halála*; *Nyugalom*; *A gyermek*; *Petőfi Petrich Somáéknál* (az egyiket a két részlet közül); *Szerelem*. Vö. VASY Géza, *Pillantás egy ismeretlen regényre*, *Napút*, 2002/8, 27–28.

⁶ Vasy Géza szóbeli közlése alapján. (2010. február 2.)

⁷ Sőt, talán egy negyedik is, legalábbis Sánta tervezte a megírását: „Idő érkezével régi tervemet, hogy írok a kollégiumban eltöltött időkről, meg is fogom valósítani. Azt hiszem, az utolsó író vagyok, aki író lett, és úgy járt a kollégiumba, hogy az még a régi kollégium volt.” *Sánta Ferenc Debrecenben*, Hajdú-Bihari Napló, 1972. márc. 21., 5.

⁸ Vö. „Regényt írok, mely a mai felelősséggel élő és gondolkodó értelmiség világába vezet.” *Beszélgetés Sánta Ferencsel*, *Tájékoztató*, 1964/1, 3; „Derűsebb, szélesebb tájak felé indulok. Először bemutatom egy értelmiségi család 24 óráját. Magunkat.” *Sánta Ferencnél*, *Könyvtáros*, 1964/2, 4.

⁹ Vö. SÁNTA, *Földre...*, i. m.; Uő., *Szokrátesz...*, i. m.

Látható, hogy mindegyik eltervezett mű gondolati alapanyaga szervesen kapcsolódik Sánta Ferenc addigi életművéhez. Az értelmiségi regény mintegy a *Húsz óra* folytatása lehetett volna, a *Szürke kő* Az ötödik pecsété, a Medúza-parabola pedig Az árulóé. Mint a megjelent regényekben, ezekben is történetfilozófia és etika fonódhatott volna együvé. A dráma pedig határozottabb kifejtése lehetett annak az elképzelésnek, amely Sánta műveiben és nyilatkozataiban az író-szerepről kiolvasható: az író pártoktól független igazságra törekvéséről, egyfajta bírói magatartásról.

Az évtizedek, amelyek Sánta nevezetes műveinek megírása óta elteltek, azoknak kedveztek, akik saját életük emléktömbjeinek felbontásával és értelmezésével vágják ki magukat a veszteglés csendjéből. Sánta nem élt e lehetőséggel. Zelei Miklós szerint „a Kádár-korszak cenzúrájának csúcsteljesítménye az lett volna, ha Sánta Ferencet rákényszeríti: írjon”.¹¹

Szépirodalmi műve legutoljára 1968-ban jelent meg, Az áruló drámaváltozata, az *Éjszaka*, s lényegében ez is évekkorábban készen volt már. Jómagam sokáig úgy gondoltam, hogy a hallgatásra magyarázatot majd az újabb könyvek fognak adni. Nem így történt, s még a töredékes írások sem válnak soha olvashatóvá, mert hiteles közlés szerint az író megsemmisítette azokat. Egy korábbi, 1990 nyarán készített interjúból ugyanis kiderül, hogy mi történt: „Sok mindent írtam, de olyan keserűség lappang minden írásban, hogy egyik sem tudta sugallni, például, hogy bízz és bízva bízzál; vagy: hogy mégis fáradozni kell. Ezért jó részüket elégettem. Miklós fiammal acélkosárra való írást vittünk le a Duna-partra, és bedobtam őket a folyóba. Bizony, ezek keserű évek voltak.”¹²

¹⁰ Sánta Ferenc szóbeli közléséből tudjuk, hogy a regény témája „a Szókratésznek a halála ma, a Szókratész-fajta, kérdező-fajta ember halála ma”. PIM, 548/1. (1971. október 29.)

¹¹ ZELEI Miklós, *Mit tesz a policáj?*, Napút, 2002/8, 12.

¹² SZAKOLCZAY Lajos, „A legkegyetlenebb napokban ott voltam, ahol a fegyverek ropogtak.” *Beszélgetés Sánta Ferencsel*, Hitel, 2008/10, 40.

Külön tanulmányt, hosszabb kifejtést érdemelne Sánta Ferenc (irodalom)politikai szerepvállalása,¹³ kezdve a Petőfi Körben betöltött szerepével,¹⁴ folytatva az Írószövetségben elhangzott felszólalásaival,¹⁵ vagy a lakiteleki találkozón előadott beszédével.¹⁶ Kijelenthető, hogy Sántát mindvégig figyelte a hatalom, közéleti-társadalmi-politikai állásfoglalásai jelentős visszhangra találtak.

Alkotás-lélektani rejtély, hogy Sánta Ferenc miért burkolózott hallgatásba, s miért hallgatott akkor is, amikor a rendszerváltozással a szabadon szólás lehetősége újra megnyílt.

A disszertáció számos pontján felvetett kérdés – miért hallgatott el Sánta Ferenc? – téziseim összegzésekor is releváns. Egyértelmű választ nem tudok megfogalmazni,¹⁷ azonban nagy valószínűséggel szerepet játszott ebben az önisméltés terhétől való kényszer, az új mű fogadtatásától való félelem, valamint a szocializmusból a kapitalizmusba tartó magyar társadalom sok-sok problémája, s az átmenet visszasságai. Teljes mértékben azonosulni tudok N. Pál József szavaival: „Az ilyen alkotó akkor is »ír«, amikor nem, ezért műve s annak tanulsága (nemkülönb az általa képviselt következetes művészi magatartás!), csöndesen jelenvaló, mindannyiunkat érintő, felszólító módú figyelmeztetés.”¹⁸¹⁹

¹³ Közéleti megnyilvánulásainak válogatását nyújtja *A szabadság küszöbén* c. kötet. Vö. SÁNTA Ferenc, *A szabadság küszöbén*, Bp., FSP Literátor DTP Nyomda Kft, 1993.

¹⁴ Vö. SZAKOLCZAY, i. m., 45–51.

¹⁵ Erről részletesen: VASY Géza, *Sánta Ferenc és az Írószövetség*, Kortárs, 2009/2, 72–79.

¹⁶ SÁNTA, *A szabadság...*, i. m., 80–86.

¹⁷ Ezzel kapcsolatban például idézhető Fekete J. József véleménye: „Sánta Ferenc a magyarság sorsa feletti keserűségében művésziileg képtelen volt párbeszédbe állni a mindenkori jelennel. Ami úgy is értelmezhető, hogy mindent elmondott, amit elmondhatónak tartott, és úgy is, hogy írói szereptudatából fakadó felelőssége és morális helyállása nem tette lehetővé számára a reménytelenség kimondását, minden egyéb pedig hazugság lett volna.” FEKETE J. József, *Aki a csöndet választotta. Sánta Ferenc 80 éves*, Forrás, 2007/9, 45–46.

¹⁸ N. PÁL József, *Sánta Ferenc jelenléte* = N. P. J., „*A megtartók jöjjenek...*”, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 2004, 170.

¹⁹ Sánta Ferenc utolsó, nyomtatásban megjelent mondata 1991-ből: „Magam a továbbiakban – elhagyva a közszereplés színpadát – szorongva és reménykedve megmaradok

A posztmodern teóriákkal kimondatlanul is vitatkozva középpontba állítottam egyrészt az irodalmi mű és a valóság kapcsolatának szövevényes hálózatát, másrészt pedig az erkölcs és az etikum meghatározó szerepét.

Törekedtem arra is, hogy az elhallgatás legendáját, a fellelhető szövegtöredékeket figyelembe vegyem. Sikerült újabb elfeledett szövegeket fellelnem a hetvenes évek Népszava-számaiban. Felhasználtam a Petőfi Irodalmi Múzeum hangarchívumának interjút, s levéltári anyagokat is közöltem. Újdonság az is, hogy a dráma eredeti, 1968-as, színházi előadásának szövegváltozatait szintén feldolgoztam.

Sánta Ferenc regényeit sem a korabeli, sem az újabb kritika nem tekintette trilógiának – eltérő témájuk, különböző szerkesztési technikájuk és egymástól meglehetősen távoli történelmi jelen idejük miatt ezt egyáltalán nem tartom meglepőnek. Mégis, disszertációm elkészítése folyamán számos olyan területet találtam, amelyek mozaikokként egészítik ki egymást a három regényben, s bízom benne, hogy ezeket sikerült megfelelően bemutatnom. *Az ötödik pecsét*, a *Húsz óra* és *Az áruló* triptichonként is felfogható, s e triptichonnal Sánta az életforma-epika elmúlását tanúsítja, mivel – a regényeiből áradó üzenete szerint – megnehezült az epikus dolga.

Véleményem szerint nyilvánvaló, milyen szerves egységet képez Sánta e három műve. A megtalált, a megkeresett és az eltüntetett történet: a történelem három megközelítésben.²⁰ S ez a felismerés fontos az író pályája szempontjából, még inkább esztétikai vonatkozásban, de leginkább az egyetemes emberi tanulságok okán.

'56-osnak, ahogy mondani szokták, ettől se jobbra, se balra egy lépéssel sem.' SÁNTA, *A szabadság...*, i. m. 130.

²⁰ Vö. OLASZ Sándor, *A megkeresett és az eltüntetett történet. Sánta Ferenc parabolái* = O. S., *Mai magyar regények*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003, 63–70.

További terveim között szerepel a későbbiekben a novellák elemző feldolgozása, elsősorban az írói világgép pontosabb szemléltetése céljából. Ahogyan Vasy Géza felhívta erre a figyelmet, a politikatörténet és a regények cselekményvilága közötti legfontosabb kapocs maga a szerző, az ő élményvilága, tapasztalatai; s az elbeszélések vizsgálata további lehetőséget nyújthat a valós és teljes Sánta-kép kialakításához.

Szintén érdekes kísérletnek tűnik a *20 óras riport* összevetése a *Húsz órával*; érdemes lenne megvizsgálni, vajon Sánta milyen változtatásokat hajtott végre a folyóiratbéli publikációhoz képest a regényszövegen, illetve hogy ezeknek a módosításoknak milyen poétikai következményei voltak.

IV. A disszertáció témakörében megjelent publikációk és elhangzott előadások

Publikációk

FEKETE Sándor, *Az ötödik pecsét erkölcsi döntéshelyzetei*, Világosság, 2003/5–6, 231–236.

FEKETE Sándor, *Az ötödik pecsét, mint etikai irányregény = A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Tudományos Diákköri Közleményei 1.*, szerk. FAZEKAS Csaba, Miskolc, Egyetemi Kiadó, 2003, 68–73.

FEKETE Sándor, *Az utópia-műfaj karakteréről = A Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kara Tudományos Diákköri Közleményei 1.*, szerk. FAZEKAS Csaba, Miskolc, Egyetemi Kiadó, 2003, 74–79.

FEKETE Sándor, *A társadalmi rend etikai dimenziói Apel-nél és Buchanan-nél = Értékválság – értékváltás*, szerk. KARIKÓ Sándor, Budapest, Áron Kiadó, 2004, 179–184.

FEKETE Sándor, *The Problem of Choice in Contract Theories = Publicationes Universitatis Miskolciensis (Sectio Philosophica)*, szerk. LENDVAI L. Ferenc, Miskolc, Egyetemi Kiadó, 2004, 59–64.

FEKETE Sándor, *Társadalmi törésvonalak a Húsz órában = Miskolci Politikatudományi Évkönyv 1.*, szerk. FAZEKAS Csaba, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Politikatudományi Intézete, 2008, 126–136.

FEKETE Sándor, *Időtlenség és emlékezet: Sánta Ferenc életműve = Új paradigmák II. Kultúra és kritika a humántudományokban*, szerk. BAKÓ Béla, Szombathely-Sopron, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2013, 21–37.

FEKETE Sándor, *A csönd, mint felszólító módú figyelmeztetés. A méltatlanul elfeledett Sánta Ferenc = Tanulmánykötet a 6. Báthory-Brassai nemzetközi konferencia előadásaiból*, 2. kötet, szerk. RAJNAI Zoltán, FREGAN Beatrix, MAROSNÉ KUNA Zsuzsanna, OZSVÁTH Judit, Budapest, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola, 2015, 409–418.

FEKETE Sándor, *Az írói elhallgatás mint kinyilatkoztatás. Sánta Ferenc életműve*, Kolozsvár (kézirat megjelenésre elfogadva)

Előadások

FEKETE Sándor, *Az ötödik pecsét, mint etikai irányregény* (TDK-dolgozat). Elhangzott az ME BTK TDK-konferenciáján, 1999. november 23-án.

FEKETE Sándor, *Az ötödik pecsét, mint etikai irányregény* (OTDK-dolgozat). Elhangzott a PPKE BTK OTDK-konferenciáján, 2001. április 19-én.

FEKETE Sándor, „*Az ötödik pecsét*” *erkölcsi döntéshelyzetei*. Elhangzott a „Kijelentés, norma, cselekvés” címmel rendezett konferencián, az ELTE-n, 2002. szeptember 27-én.

FEKETE Sándor, *Az ötödik pecsét döntéshelyzetei*. Elhangzott a „Sánta Ferenc írói világa” c. konferencián, a Nyíregyházi Főiskolán, 2005. május 12-én.

FEKETE Sándor, *A világ egy traktorgyári munkás szemével. Sánta Ferenc regényeinek politikuma*. Elhangzott a XIV. Politológus Vándorgyűlésen, Noszvajon, 2008. június 28-án.

FEKETE Sándor, *Időtlenység és emlékezet: Sánta Ferenc életműve*. Elhangzott az „Új paradigmák II.” c. konferencián, a Nyugat-magyarországi Egyetem szombathelyi Savaria Egyetemi Központjában, 2012. szeptember 18-án.

FEKETE Sándor, *A csönd, mint felszólító módú figyelmeztetés. A méltatlanul elfeledett Sánta Ferenc*. Elhangzott a „6. Báthory-Brassai nemzetközi konferencián”, az Óbudai Egyetemen, 2015. május 28-án.

FEKETE Sándor, *Az elhallgatás alkotás-lélektani rejtélye: Sánta Ferenc életműve*. Elhangzott a „Grastyán Konferencián”, a Pécsi Tudományegyetemen, 2015. október 6-án.

FEKETE Sándor, *Az „Éjszaka” c. dráma bukásának lehetséges okai*. Elhangzott a „7. Báthory-Brassai nemzetközi konferencián”, az Óbudai Egyetemen, 2016. május 20-án.